

дієві структури впливу на політику для захисту своїх інтересів. Залучення молодого покоління у всі сфери суспільного життя видається актуальним на сучасному етапі розвитку української державності. Значною мірою ефективність нинішньої політики визначатиметься тим, чи вдасться їй задіяти молодь до конструктивної співпраці з владою. Адже в середовищі молодіжних об'єднань відбувається селекція та становлення нових політичних лідерів, вироблення альтернативних проєктів державотворення. Будучи джерелом формування правлячої еліти, молодіжні рухи мають зайняти належне місце в політичній системі суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булавін О., Корнієвський О. Молодь і майбутнє сучасних політизованих громадських об'єднань // *Політологічні читання*. – 1992. – № 4. – С. 128–139.
2. Головенько В. Діяльність молодіжних об'єднань щодо вирішення соціальних проблем молоді на різних етапах розвитку молодіжного руху України // *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. “Проблеми розвитку соціології на сучасному етапі (теоретичні і методичні питання)”*. – К., 1993. – С. 50–52.
3. Корнієвський О. Соціально-політична активність молоді в сучасну добу // *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. “Проблеми розвитку соціології на сучасному етапі (теоретичні і методичні питання)”*. – К., 1993. – С. 45–47.
4. Липинський В. Націоналізм, патріотизм, шовінізм. Лист до Б. Шемета від 12 грудня 1925 р. // *Сучасність*. – 1992. – № 6. – С. 76–78.
5. Міщенко М. Нестабільність суспільства як чинник формування свідомості української молоді наприкінці ХХ–початку ХХІ сторіччя. // *Молодь України у дзеркалі соціології*. – К.: УІСД, 2001. – 210 с.
6. *Політологічний енциклопедичний словник*. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
7. Сич О. Перспективи і шляхи націоналістичної молодіжної політики // *Визвольний шлях*. – 1995. – № 11 (572). – С. 1319–1323.
8. Слабошпицький М. Пейзаж для помаранчевої революції. Хроніка-колаж. – К., 2005. – 260 с.
9. Черниш Н. Соціологія: Курс лекцій. – Львів: Кальварія, 1996. – Вип. 4. – 77 с.
10. <http://www.kuchmizm.info>.

Віта Грицанюк

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПОЛІТИЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ

©Грицанюк В., 2006

Розглянуто суть середнього класу, його основні критерії та ознаки, що окреслюють середній клас як специфічне явище, соціальний інститут. Середній клас виступає результатом функціонування сучасної ринкової економіки та демократичного суспільства. Визначено основні перешкоди на шляху до становлення повноцінного середнього класу в Україні. Обґрунтовано пропозиції, які сприятимуть формуванню середнього класу в нашій державі.

Essences of middle class, its basic criteria and attributes which outline middle class as the specific phenomenon, social institute are considered. The middle class acts as result of functioning of modern market economy and a democratic society. It is certain the cores by obstacles in a way to becoming high-grade middle class in Ukraine. It is proved offers which will assist formation of middle class in our state.

Утвердження України як демократичного, соціально відповідального й солідарного суспільства з усією актуальністю висуває проблему формування та зміцнення позицій середнього класу – класу дрібних і середніх власників майна, землі, акцій, грошей. Про потребу підтримувати та зміцнювати середній клас давно вже говорять соціологи й політики. У середньому класі, як і будь-якому ідеалізованому витворі людського розуму, втілюються найкращі риси професіоналізму, індивідуалізму та ініціативності. Сьогодні стабільні західні демократії спираються саме на середні верстви, які становлять у розвинутих країнах від 60 до 70 % решти соціальних формувань, причому у кількісно вони постійно зростають. Зміцнення середнього класу вважається шляхом до процвітання суспільства. Суспільством середнього класу вважають суспільство, яке утверджує принципи справедливості. Для того, щоб піднятися по соціальній драбині та зберегти свої здобутки, потрібен соціальний мир, відсутність антагоністичних суперечностей між стратифікаційними групами. Власне його розглядають як гарант стабільності суспільства. Займаючи проміжне становище в суспільній ієрархії між багатою і надбагатою частинами населення та тими прошарками, що є аутсайдерами, середні верстви урівноважують тим самим протистояння між ними.

Становлення середнього класу в Україні в політичному аспекті декларується державними структурами й фігурує у програмах багатьох політичних партій як символ нових соціально-політичних орієнтацій національних еліт. У соціальному аспекті акцент проблеми полягає в потребі соціального усвідомлення динаміки соціально-класових зрушень, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, та необхідності самоідентифікації окремих верств населення за класовою належністю до певних структур суспільства.

Необхідність становлення середнього класу в Україні поступово стає категорією масової свідомості. Ці проблеми активно обговорюють у суспільстві, їм присвячено значну кількість публікацій у наукових виданнях, пресі. Вивченням становлення та розвитку середнього класу у нас займаються Е. Лібанова, Е. Головаха, В. Савчук, Ю. Зайцев, Т.Ковальчук, Т. Тресвятська. У Росії цю проблему розвивають такі вчені, як Р. Авраамов, О. Аврамова, Л. Овчарова, О. Олександрова, Л. Беляєва, М. Горшков, Н. Тихонова.

Метою статті є визначення проблем становлення середнього класу на етапі ринкових перетворень в економіці України.

Концепція середнього класу в сучасному розумінні має свої історичні передумови, закономірності виникнення, розвитку та дозрівання під час еволюції соціально-економічного устрою суспільства. Проблему середнього класу розглядали у своїх працях ще Аристотель, А. Сен-Сімон, К. Маркс, М. Вебер, А. Сміт та інші відомі класики. Визначаючи поняття середнього класу, хотіла б звернутися до праць відомого економіста першої половини XX століття Йозефа Шумпетера. Оскільки його розуміння критеріїв і суті поняття суспільного класу є конструктивним і для визначення поняття середній клас, оскільки закладає методологічні підвалини дослідження його природи, змісту та функцій [7, с. 26]. Й. Шумпетер підкреслював багатоаспектність поняття “клас”. Він розрізняв суспільний клас як: 1) реальне явище, повнокровну реальність, що існує незалежно від діяльності дослідників; 2) як живий організм, істоту, котра думає, має відчуття та діє (тобто цілісне, динамічне утворення); 3) як категорію, зобов’язану своїм існуванням класифікаторській діяльності дослідників. До речі, останню вчений вважає блідою абстракцією класу як реального явища. Серед критеріїв та ознак, дозволяють виокремити певну соціальну групу, говорити про неї, як про цілісне утворення, клас, вчений висуває три, які, на його думку, є визначальні: подібність умов життя, подібність соціального становища, самоусвідомлення, підкреслюючи, однак, що саме “Подібність умов життя та соціального становища створили схожість життєвих філософій та ціннісних суджень відносно соціальних явищ” [9, с. 58]. На цій підставі він визначає клас як “маси індивідів, що об’єднались навколо групового стандарту та формують певну психологічну єдність, суспільний клас” [10, с. 722]. Саме подібність життєвих філософій та ціннісних суджень стосовно соціальних явищ може

об'єднувати фермерів, ремісників, промисловців, банкірів, торговців в єдиний клас ділових людей. Отже, прошарок, який згідно з поглядами

Й. Шумпетера утворює клас ділових людей, праця котрих, у найрізноманітніших формах її прояву, має складний і творчий характер, називається середній. Також до основних ознак, що окреслюють середній клас як специфічне явище, соціальний інститут і результат функціонування сучасної ринкової економіки, сучасного суспільства, можна також зарахувати:

- достатній рівень матеріального добробуту та стандарти споживання;
- задоволеність своїм статусом;
- престиж трудової діяльності, престиж способу життя, престиж середовища спілкування;
- можливість використовувати високотехнологічні предмети побуту та послуг;
- рівень освіти та культури, який дає змогу виконувати висококваліфіковану роботу або керувати організацією;
- економічний тип поведінки, орієнтований на ринкову форму господарювання у поєднанні зі самостійністю і незалежністю, нарощуванням капіталу та інвестиційною активністю;
- соціально-психологічні установки на сімейний добробут, індивідуальний розвиток;
- політична орієнтація на демократичні принципи організації влади на загальнодержавному та місцевому рівнях, зацікавленість у підтримці соціальної стабільності у суспільстві;
- суб'єктивна ідентифікація себе з середнім класом.

Середній клас є, як відомо, основоположною соціальною структурою в частині активізації рушійних сил, що зацікавлені у створенні ринкової економіки, яка передбачає наявність у ній соціальної групи, здатної здійснювати самостійну, відповідальну і активну діяльність. Вона спроможна реально підтримувати, сплачуючи податки, соціально пасивне населення, створювати громадські структури, що протистоять нелегітимному втручання держави в економіку і сприяють прозорості діяльності держави як у частині забезпечення ефективності державних витрат, так і недопущення незаконного отримання пільг, гарантій, державних замовлень корпоративними та олігархічними структурами.

У межах середнього класу виконуються умови диверсифікації суспільства за соціальними групами. Своїми вищими прошарками середній клас змикається з класом підприємців, бізнесменів та інших представників вищого класу, а нижніми – з нижчим класом, що має достаток на межі забезпечення. Крім того, через деякі об'єктивні фактори, а також культурний контекст, із середнім класом асоціюють себе і верстви, які посідають нижчі позиції.

Суспільством середнього класу, наприклад, можна назвати США. Американські економісти та соціологи, поділяючи своє суспільство на три основні класи – вищий (10 %), середній (понад 60 %), нижчий (30 %). Взяли за основу такий критерій, як річний дохід: у вищого класу наприкінці ХХ ст. він перевищував 100 тис. доларів, у середнього становив від 25 до 100 тис. доларів, а у нижнього – менше 25 тис. доларів. Стандарти споживання середнього класу в США передбачають наявність у власності дво- або одноповерхового сімейного будинку у передмісті, невеликої земельної ділянки, авто середньої вартості для кожного дорослого члена сім'ї, навчання дітей у три-, чотирирізковому університеті [8, с. 175]. Проте показник рівня доходів в кожній країні різний, то і до категорії середнього класу в кожній країні належать люди з різними доходами.

Крім економічних характеристик середнього класу існують і такі, що теж можуть за певних умов відігравати самостійну роль у визначенні середнього класу. До останніх, насамперед, належать ті, що характеризують статус окремої особи чи соціальної групи, а також мають можливість реалізувати їхні права та свободи. Статус особистості в суспільстві, що може давати їй підстави бути зарахованою до середнього класу поза ознаками рівня доходів, визначають передусім кваліфікація й освіта, хоча саме вони передусім мають бути характерними ознаками, завдяки яким населення має можливість забезпечувати зростання своїх доходів. Безперечно, характерною рисою середнього класу в розвинутих країнах є те, що практично усі його представники, від найнижчого щабля до найвищого, незалежно від галузі економіки, де вони зайняті, це кваліфіковані та висококваліфіковані працівники, отже, мають достатній рівень освітньої і професійної підготовки, психологічного й соціального розвитку.

Основними перешкодами на шляху до формування повноцінного середнього класу в сучасній Україні є такі:

- низькі доходи більшості населення країни і високий ступінь економічної нерівності;
- миттєве споживання і відсутність будь-яких інвестицій, що забезпечуватимуть майбутнє (відкладене) споживання;

- відсутність дієвих механізмів стимулювання інвестицій в освіту, житло тощо;
- відсутність будь-яких механізмів стимулювання споживання товарів національного виробництва;
- відсутність стимулів для збільшення акціонерного капіталу, прозорості інформації щодо його власників, товарних та фінансових потоків;
- відсутність належного захисту приватної власності, особливо невеликої вартості.

Низькі доходи переважної частини населення країни не дають змогу забезпечити прийнятний рівень споживання і нагромадження навіть тим верствам, які за українськими стандартами є середньодохідними. У перехідний період досить часто кваліфікація та освіта не забезпечують тим, хто працює такого рівня доходів, який давав би можливість зараховувати їх до середнього класу за такими фундаментальними ознаками, як рівень доходів і володіння власністю. Останнє стало можливим передусім внаслідок того, що володіння власністю в перехідний період досить часто не є результатом високої кваліфікації і відповідного рівня освіти або успадкування власності, що була нагромаджена в попередні періоди, а утворилося завдяки процесам перерозподілу і, головне, – привласнення основного капіталу внаслідок приватизації шляхом порушень насамперед правових та етичних норм, які відбувалися в цей період. Важливо те, що приватизація мала, за ідеологією реформ, підштовхнути нагромадження, передусім, за рахунок заощаджень та інвестування їх в економіку, що було б серйозною ознакою наявності або хоча б масового формування середнього класу – основного носія цих функцій. Разом з тим, аналіз показав, що саме приватизація, зокрема за рахунок нелегітимного в моральному сенсі привласнення та розкрадання майна, стала основою нагромадження основного капіталу. Все це значною мірою призвело до диференціації населення за майновою ознакою, що теж не сприяє формуванню середнього класу як гаранта та фундатора стабільності. За умов, які склалися в перехідний період, населення, яке могло б претендувати на входження до середнього класу і могло стати основою для його формування, залишилось незадоволеним результатами реформ, оскільки, окрім усього, не має, втратило або не опанувало відповідні навички для того, щоб стати основною складовою формування саме такого прошарку населення [2, 9]. Отже, впродовж 15 років ринкових трансформацій країну залишали люди, котрі втратили від реформ, однак задля особистої свободи покинули країну і пристосувались в інших країнах до життя, в якому рівень їхньої освіти та активності дає змогу отримати якісніше життя та задоволення від праці. Залишала Україну та найактивніша частина населення, яка не змогла пристосуватись до нового життя та працевлаштуватися, або рівень їх освіти та задоволення потреб в Україні не давав можливості себе реалізувати. І хоча ця частина населення, знаходячись у трудовій міграції, поки що не покинула Україну назавжди (до того ж займається за кордоном здебільшого некваліфікованою діяльністю), для України вони все ще залишаються потенційними претендентами на поповнення середнього класу. Працюючи за кордоном, вони зможуть, заощадивши гроші, за кілька років повернутись і розпочати власну справу, як правило, у сфері малого та середнього бізнесу, представники якого і є базисною групою середнього класу. Проте це можливо лише за умов реалізації в Україні державних програм підтримки та розвитку як малого, так і середнього бізнесу. Розвиток малого та середнього бізнесу є пріоритетом будь-якої держави з перехідною економікою, дзеркальним відображенням процесу демократичних реформ у країні. Ділова активність представників малого й середнього бізнесу сприяє зняттю соціальної напруженості в суспільстві, підвищенню загального рівня економічної грамотності населення, скорочує поле застосування авторитарних управлінських механізмів. І це далеко не повний перелік можливостей позитивного впливу малого й середнього бізнесу на соціально-економічне середовище держави [5, с. 24].

Дуже давно говорять, але нічого не роблять, про реформування податкової політики. Проте в контексті впливу податкової політики на формування середнього класу варто ставити питання не тільки про зниження податкового тягара, а передусім стимулювання різного роду інвестицій: в освіту, будівництво та ремонт житла, пенсійне страхування, страхування життя тощо. Зрозуміло, що потрібні ефективні механізми, розроблені як з урахуванням світового досвіду, так і пілотних впроваджень на території України.

Існує ще одна проблема реформування сучасної податкової політики: необхідно забезпечити стимулювання споживання передусім товарів вітчизняного виробництва, оскільки лише це стане дієвим поштовхом до економічного зростання. За відсутності належних і достатньо ефективних механізмів зростання доходів українського населення сприятиме зростанню обсягів виробництва Китаю, Польщі, Білорусі.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що однією з проблем становлення середнього класу в Україні є недосконалість законодавчої бази у сфері підприємницької діяльності та надмірний податковий прес. Це нерідко підштовхує представників середнього класу на порушення закону, примушує вдаватися до послуг корумпованих чиновників, а нерідко і кримінальних кіл. Все неприпустимішим стає і те, що

значна частина представників середнього класу отримує свої доходи у тіньовій формі, тобто без сплати відповідних податків та соціальних нараховувань. Подальше зволікання із вирішенням цієї проблеми вкрай негативно впливає на укорінення у середовищі представників середнього класу належної правосвідомості та норм законслухняності.

Щодо такого критерію у визначанні середнього класу, як можливість використовувати високо-технологічні предмети побуту, то тут ситуація дещо поліпшилася завдяки налагодженню короткотермінових споживчих кредитів. Проте кредити на придбання житла орієнтовані, скоріше, не на середній клас, а на заможні верстви населення – надто високі відсотки вимагають банки. Кредитування освіти – це взагалі, скоріше, заклик, ніж реальний фінансовий механізм.

Ще однією з важливих проблем формування середнього класу в Україні є небажання ідентифікувати себе з середнім класом. Чимало фахівців, визначаючи набір характеристик, за якими окремі групи населення можна зарахувати до середнього класу, насамперед виділяють певний рівень доходів та володіння нерухомою власністю, а останньою чергою – суб'єктивну ідентифікацію себе з середнім класом. Але, враховуючи офіційний низький рівень доходів населення, наявність більшої частини населення, котра працює в тіньовому секторі або отримує з нього доходи, можна стверджувати, що для визначення якісних і кількісних характеристик середнього класу українського суспільства дуже важливе значення має самооцінювання громадян.

Згідно з результатами соціологічного опитування населення України, проведеного Українським інститутом соціальних досліджень та Центром “Соціальний моніторинг”, відповідаючи на запитання “Сьогодні часто можна чути про те, суспільство поділяється на еліту, середній клас і бідних, до якої з трьох груп ви віднесли б себе”, 1 % віднесли себе до еліти, 45 % опитаних вказали на те, що вони зараховують себе до середнього класу, і 50 % вважають себе бідними, а 4 % – не визначилися [11, с. 49]. Лише у Західному регіоні частка респондентів, що зараховують себе до середнього класу, вища за частку тих, хто вважає себе бідною людиною, що пов'язано, насамперед, з різною ментальністю регіонів України. Найголовнішою ознакою, за якою респонденти зараховують себе до середнього класу, є рівень доходів, який визначається як середній.

Отже, враховуючи розуміння суті реального середнього класу, ми можемо, водночас, говорити про те, що в умовах перехідного стану суспільства ознака матеріального добробуту, стандартів та типу споживання, залишаючись домінантною, певний час може не бути домінуючою при визначенні суті, змісту, ролі, структури середнього класу. Тому чільне місце в економічній політиці держави, паралельно зі створенням умов, які б змінювали матеріальний добробут громадян на краще, повинні займати цілі щодо збереження та розвитку таких ознак середнього класу, як рівень освіти і кваліфікації, професійно-кваліфікаційний статус, професійна етика, місце у системі власності, самоідентифікація, зростання частки чисельності економічно та соціально активних громадян взагалі, та таких, що самоідентифікують себе як представники середнього класу.

Що ж необхідно зробити, щоб в Україні середній клас становили не тільки банкіри, відомі політики, власники великих фірм, бізнесмени, тіньовики (діяльність яких межує з кримінальною), а і наймані працівники?

Насамперед необхідно ліквідувати допущений перекис між темпами зростання споживчих цін і доходів населення.

По-друге, інтенсивніше має розвиватись малий і середній бізнес, а приватний сектор повинен стати осередком економічного розвитку.

Держава повинна привести своє законодавство у відповідність до законодавства країн ЄС, задіяти економічні важелі стосовно виходу доходів із тіні, ліквідувати корупцію та хабарництво, повернути вивезені тіньовиками за кордон капітали, збільшити експорт продукції наукоємких технологій. І це лише неповний перелік заходів, виконання яких має сприяти становленню середнього класу в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антошкіна Л. *Середній клас: соціальний статус та економічні чинники його становлення та розвитку в Україні* // *Україна: аспекти праці*. – 2005. – № 6.
2. Гесць В. *Фактори і умови формування середнього класу як стабілізуючого ядра суспільного розвитку в Україні* // *Україна: аспекти праці*. – 2002. – № 8.
3. Гнибіденко І., Зайцев Ю. *Середній клас в Україні: проблеми ідентифікації та становлення* // *Україна: аспекти праці*. – 2002. – № 8.
4. Гошовська В. *Стабілізуюча роль середнього класу в Україні* // *Україна: аспекти праці*. – 2002. – № 8.
5. Кужель О. *Мале підприємництво – запорука соціальної стабільності в Україні* // *Україна: аспекти праці*. – 2002. – № 8.

6. Лібанова Е. Середній клас в Україні: сучасні масштаби і проблеми розвитку // *Україна: аспекти праці*. – 2002. – № 8.
7. Савчук В. Зайцев Ю. Методологія соціальної стратифікації Й. Шумпетера та природа середнього класу як інститут сучасної економічної системи // *Україна: аспекти праці*. – 2005. – № 2.
8. Соргин В. США: общественно-политический портрет на исходе XX века // *Мировая экономика и международные отношения*. – 1998. – № 9.
9. Шумпетер Й.А. История экономического анализа: В 3 т. / Пер. с англ. под ред. В.С. Автономова. – СПб.: Экономическая школа, 2001. – Т. 1. – 784 с.
10. Шумпетер Й.А. История экономического анализа: В 3 т. / Пер. с англ. под ред. В.С. Автономова. – СПб.: Экономическая школа, 2001. – Т. 2. – 821 с.
11. Яременко О. “Багаті” і “бідні”, – як ми себе ідентифікуємо // *Україна: аспекти праці*. – 2002. – № 8.

Василь Гулай

Національний університет “Львівська політехніка”

ЕТНОПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ ТА ЕТНІЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

©Гулай В., 2006

Пояснено поняття та структура етнополітичного конфлікту та етнополітичної мобілізації. Окремо вказується, що політизація етнічних спільнот сприяє зростанню міжетнічного протистояння, яке може перейти у форму відкритого етнополітичного конфлікту. На зазначеній науково-методологічній базі зроблено спробу аналізу міжнаціональних відносин в Західній Україні в 1939–1945 рр.

The article unfolds the concept of the ethno-political conflict and structure of the ethno-political conflict and ethno-political mobilization. Separately is shown the fact that the politicization of ethnic communities contributes to the interethnic opposition growth, which can convert into the form of open ethno-political conflict. On the stated scientific and methodological basis the author makes an attempt of analysis of international relations in the Western Ukraine in 1939–1945 years.

Постановка та актуальність проблеми. Цілком зрозуміло, що незважаючи на спроби суб'єктів етнічної взаємодії досягнути винятково гармонійних стосунків між етнічними спільнотами, досягнути їх є достатньо проблематично. Тоді особливе місце в структурі міжнаціональних відносин починають займати етнічні конфлікти. Наслідки міжнаціонального протистояння, що перейшло у стадію етнічного конфлікту, стають трагічними для всіх його учасників. Тому обрана тема має важливе не лише науково-теоретичне значення, але також практичне значення для формування та реалізації державної політики в сфері міжнаціональних відносин, яка б не допускала розвитку етнічних конфліктів.

Аналіз попередніх досліджень. Підвищений інтерес до сутності, проявів та наслідків етнополітичних конфліктів в Західній Україні в роки Другої світової війни виявляють насамперед вітчизняні історики [2; 8; 10–11; 14; 19–20]. Проте ця складна та багатоаспектна проблематика потребує подальшого комплексного розроблення, зокрема, актуальним є її етнополітологічний аналіз.

Метою статті є спроба наукового аналізу вузлових проблем етнополітичних конфліктів та етнополітичної мобільності в Західній Україні в 1939–1945 рр.

Досягнення вказаної мети передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

- 1 визначення понять “етнополітичного конфлікту” та “етнополітичної мобілізації”;
- 2 з'ясування впливу етнополітичних конфліктів на міжнаціональні відносини на різних рівнях міжетнічної взаємодії;
- 3 характеристика механізмів їх функціонування в Західній Україні в роки Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Етнічний конфлікт можна визначити як боротьбу поміж двома або